

З РОБОЧОГО СТОЛУ ВЧЕНОГО

Однією з ланок наукової роботи на Філософському факультеті є дослідження невивчених сторінок і проблем історії української філософії на основі пошуків, перекладу з іноземних мов, наукового аналізу і видання невідомих до цього часу наукових праць діячів української філософської культури. Цими дослідженнями заповнюються суттєві прогалини у науковому відтворенні стрижневої частини вітчизняного духовного процесу. Дослідження ведуться спільно з Інститутом філософії, логіки і соціології Львівської філософської спілки “Cogito”. Ця робота здійснюється під керівництвом і, в основному, безпосередньо доктором філософських наук, професором М. М. Верніковим. Значне місце в ній займають вивчення і публікація наукових праць видатного українського і польського філософа, психолога і педагога академіка Степана Балея, а також наукового доробку всесвітньо відомої Львівсько-варшавської філософської школи і окремих її представників. Вже видано перший і підготовлено до друку другий томи семитомного Зібрання праць Степана Балея. Нижче публікуються фрагменти з Хрестоматії Львівсько-варшавської філософської школи, яка готується як навчальний посібник і присвячується 140-річчю Одеського національного університету. Всі праці публікуються українською мовою вперше. В них кидається світло на важливі сторони духовних взаємозв'язків народів України, Польщі і Австрії.

Публікації починаються з праць видатного польського філософа, засновника Львівсько-варшавської філософської школи, учня австрійського філософа Франца Brentana — Казімежа Твардовського.

Твардовський Казімеж

Казімеж Єжи Адольф зі Скшипни Огоньчик Твардовський народився 20 жовтня 1866 року у Відні в сім'ї чиновника високого рангу австрійського Міністерства скарбу. Середню освіту отримав в навчальних закладах Відня, атестат зрілості з відзнакою здобув в гімназії “Theresianum”, роком раніше отримав золоту медаль за видатні успіхи у навчанні. У 1885-1889 роках вивчав філософію у Віденському університеті, де у ті часи викладав Франц Brentano, який справив значний вплив на філософський розвиток К. Твардовського. Ще в студентські роки К. Твардовський був співорганізатором і віце-головою філософського товариства у Відні (1887-1889). По закінченні університету на виділену йому стипендію К. Твардовський продовжував освіту у Лейпцигу і Мюнхені головне в галузі психології. Докторський ступінь отримав в 1892 на підставі праці “Idee und Perception. Eine erkenntnistheoretische Studien aus Descartes”, яка була видана перед цим (1891). Двома роками пізніше захищає габлітаційну працю “Zur Lehre von Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen” (1894). По цій праці його безпосереднім промотором був R. Zimmerman. З 1894/95 академічного року К. Твардовський розпочинає виклади спочатку у Віденському університеті

як приват-доцент, а з вересня 1895 року у двадцятидев'ятирічному віці обіймає посаду професора філософії Львівського університету. З цього часу плідно розвивається його викладацька, наукова і організаторська робота, з якою пов'язані виникнення і розвиток Львівсько-варшавської філософської школи. 1895 року К. Твардовський стає науковим керівником Філософського гуртка академічної читальні, який 1919 року було перетворено в філософський конвєрсаторіум академічної молоді, 1897 року утворює перший у Польщі філософський семінар, 1907 року перший заклад експериментальної психології. Його учениця І. Домбська писала: "Учасники філософського семінару і гуртка — це зачин львівської філософської школи" (*Przegląd filozoficzny*, R. 44, 1948, z. 1-3, str. 16). 12 лютого 1904 року, в соту річницю від дня смерті І. Канта, зусиллями Твардовського і його колег утворюється Польське філософське товариство у Львові, головою якого К. Твардовський був 34 роки. К. Твардовський очолює видавничу діяльність Товариства, у тому числі його періодичний орган "Філософський рух". Так формується "школа К. Твардовського", або "львівська школа".

Вихованці "львівської школи" з утворенням в Польщі нових кафедр і наукових закладів з філософії і психології, особливо після 1918 року, зайняли провідне місце у філософському русі країни, у тому числі на українських землях, що входили до її складу. Потужний осередок утворюється у Варшаві — відомий як "варшавська школа". Так постає Львівсько-варшавська філософська школа. У Варшаві працюють В. Вітвіцький, Я. Лукасевич, Т. Котарбінський, В. Татаркевич, С. Лесьневський, С. Балей, учень С. Лесьневсько і Я. Лукасевича А. Тарський, у Вільно Т. Чежовський, у Познані: С. Блаховський, Биковський, З. Завірський, досить численне коло учнів і послідовників К. Твардовського утворюється у Львові: К. Айдукевич, М. Кройц, Ю. Кляйнер, Р. Ингарден та ін.

Коло наукових інтересів членів школи досить широке, в значній мірі визначене у працях К. Твардовського. Але об'єднує їх критичне ставлення до ірраціоналізму і метафізичних спекуляцій, пошуки наукового методу в філософії на ґрунті логіки і емпіризму, праця в ім'я реформування філософії на засадах науки, ідеї, запозичені від Аристотеля і схоластики: дисти́кціоналізм (строге уточнення змісту понять, що зумовило аналітичність філософствування в школі), зверненість до психології як основи філософії на ґрунті ідеї інтенціональності психічних явищ, пов'язані з цим розвиток теорії предмету як різновиду онтології, а також описової емпіричної і експериментальної психології. Основні ідеї програми філософських досліджень були висловлені К. Твардовським в його першій лекції у Львівському університеті як програми "пропедевтичної філософії".

Лекція друкується з рукописного тексту, написаного особисто професором К. Твардовським. Оригінал зберігається в рукописному фонді наукової бібліотеки Львівського університету ім. І. Я. Франка разом з іншими рукописами професора (див. опис фонду у статті М. М. Вернікова "Філософские взгляды К. Твардовского". *Философские науки*, 1977, №2, стр. 103-112). Можливість користуватись цим фондом надав у 1965 році М. М. Вернікову під час його роботи над кандидатською дисертацією пра-

цівник бібліотеки видатний український бібліограф Ф. Ф. Максименко. Вперше, за пропозицією професора І. С. Нарського, переклад даного рукопису російською мовою, здійснений автором цих рядків і опублікований у згаданому виданні, а нині він вперше виконаний українською мовою для філософського номеру “Вісника Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, серії “Філософія” Інша стаття публікуються українською мовою також вперше.

Вступна лекція у львівському університеті¹ 15 листопада 1895 року

Виклади з філософії у цьому університеті я починаю від логіки, а отже однієї з найспеціальніших галузей філософії. Тим більше чую себе зобов’язаним торкнутися у вступі кількома словами тих питань, які кожному приходять на думку, коли має справу з до того незнайомим йому представником фаху, до якого звернувся. Бо логіка відрізняється від інших філософських наук тим, що з них усіх найдавніше була науково обгрунтована і розвинута і, до того ж, до нинішнього дня найменше змінилась. Треба було б зануритись у надто спеціальні логічні питання, щоб по способу їх трактування пізнати, до якого з напрямків, що панують у цій науці той або інший вчений може бути зарахований. А якби ми навіть узнали, що хтось логіку розуміє у спосіб чисто аристотелевський, а інший сприяє уподобанням Стюарта Мілля, однак ми не були би в стані визначити, як прихильник першого або другого напрямку в логіці розглядає певні проблеми, які розділяють філософів на численні табори, що ведуть між собою запеклу боротьбу. Адже той поділ виходить не з логіки; він незалежний від того, чи вважає хтось силогізм першорядним способом міркування (розумування) або — як твердить Прентл — засобом, що служить для дресури тупих умів; поділ цей міститься головне у тій галузі філософії, яку названо метафізикою і в якій відбувається становлення філософських систем.

Ідеалізм або реалізм, спіритуалізм або матеріалізм, догматизм або скептицизм, моністи і дуалісти і т. д. — ото герби, під якими філософи звикли вихваляти власний і засуджувати чужий розумовий доробок. Крім того вони зазвичай обирають собі якусь назву, утворену з імені філософа,

¹ Лекція являє собою рукопис, що складається з 18 сторінок, на яких написаний текст з одного боку аркуша чорними чорнилами, польською мовою від руки, на окремих аркушах звичайного учнівського зошита. Обкладинка з переломленого надвое білого аркуша паперу. На лицевій стороні цього аркуша рукою К. Твардовського написано синім олівцем: *Wykład wstępny w Uniwersytecie Lwowskim. Listopad 1895.* У правому верхньому куті зроблена помітка червоним олівцем: № 44. Рукопис знаходився у великому пакунку серед інших рукописів і машинописів професора К. Твардовського. Цей пакунок був переданий для користування на той час аспіранту Вернікову М. М. видатним українським бібліографом Максименко Ф. Ф. Вперше текст лекції К. Твардовського був оприлюднений Верниковим М. М. на сторінках його кандидатської дисертації, присвяченої дослідженню Львівсько-Варшавської школи, а згодом на російській мові як додаток до статті “Философские взгляды К. Твардовского” в журналі “Философские науки”, 1977, №2, стор. 110-112. В цій же статті був даний перелік паперів, які знаходились в знайденій папці К. Твардовського.

слідами якого слідує і вчення якого вважають істинним. Ідеалісти поділяються на платоніків, беркліанців і т. п., і так в кожному з названих напрямків. Коли ми маємо справу з невідомим до того представником філософії, сам звичай примушує нас питати, у якій з вказаних нам історією філософії рубриці належить його помістити. А з особистого досвіду я можу запевнити, що скільки разів до того я говорив комусь, що займаюсь філософськими дослідженнями, завжди мене питали, чи є, може, прихильником Гербарта або Фоми з Аквіну, Спінози або Платона, Вундта або Канта. Яку ж я давав відповідь на таке питання?

Я обрав собі за взірць Сократа і на питання відповідав питанням, а запитував я, як би виглядало аналогічне питання, звернене до представника якоїсь з природничих наук. Чи можемо ми взагалі подібне питання ставити зоологу або фізику, і яке б значення воно мало для дослідника природи? І тоді мені говорять: Ах, природничі науки — це щось зовсім інше; так не можна говорити про напрями, що так принципово між собою відрізняються, про системи, що взаємно борються; але у філософії кожний повинен бути якимось “-істом” або “-иком” — *aut est talio, aut non est* (або є таким, або не існує взагалі — лат.).

Мені здається, що ті, хто таким способом намагалися обґрунтувати своє запитання, чинили так за відсутністю знання суттєвих властивостей як природничих наук, так і філософських галузей знань. Бо вони виходили з того засновку, що природничі науки від філософських наук відділяє прірва, яка існує між тими і іншими, така відмінність, якої немає між жодними іншими галузями людського знання. Чи є це правдою? Чи така загально прийнята думка є обґрунтованою? Чим більшою кількістю якась думка приймається (*się ciwу*), чим більше вона є поширеною, тим менше слід їй довіряти, тим критичніше треба дослідити її правомірність. І тому зупинимось на даному питанні, хоч би побіжно, в тій мірі, наскільки на це дозволить нам час, і спробуємо здати собі справу з відношення, яке існує між природничими науками і філософією.

На це відношення можна дивитись по-різному. Не буду зупинятися на дуже цікавому врешті відношенні, яке існує між історичним розвитком природничих наук, з одного боку, і філософії з іншого; натомість, хочу звернути увагу на стосунок між предметами, якими займаються природничі і філософські науки, і між методами, якими в своїх дослідженнях вони користуються.

Сама назва природничих наук вже вказує нам на їх предмет. Речі і явища, що належать до природи, становлять речове тло природничих наук. Все, що є тілом або властивістю тіл, належить до їх сфери. Все, що діє на наші відчуття, а також на органи чуття разом з системою, в якій вони містяться, — ось величезне коло, що охоплюють природничі науки. На протилежність їм філософські науки займаються розумовими, духовними явищами; але таке визначення предмета філософських наук не може бути застосоване до них усіх без винятку. Воно є правильним, якщо мається на думці психологія, логіка, етика, естетика; однак не вписується, якщо йдеться про метафізику. Бо метафізика не досліджує ні чуттєвих явищ як

таких, ні розумових; отже, здавалось би, вона взагалі не має підстав, для існування; а позитивісти дійсно заперечують її велике значення. Але вони помиляються. Адже поряд з чуттєвими й розумовими речами є ще інші, які не можна зарахувати ні до однієї, ні до іншої категорії, і знаходяться вони у тісному зв'язку як з однією, так і з іншою. Наприклад, найрізноманітнішого виду відношення. Хіба подібність між двома предметами є чуттєвим або розумовим явищем? Очевидно ні одним, і ні іншим, а тим не менш відношення це виникає як між явищами чуттєвими, так і розумовими. Подібними між собою є два столи, два рухи, але подібними також є два відчуття, два чуттєвих сприйняття. Або відношення причини до наслідку. Причиною може бути щось чуттєве (натискування), або наслідком (падіння предмету). Так само два розумові явища можуть відноситися одне до одного, як причина до наслідку (уявлення і відчуття); цей стосунок може виникати навіть між явищем розумовим і чуттєвим: ухвали і рух частини тіла; але сам стосунок причинності однак не є ні чимсь чуттєвим, ні чимсь розумовим. Отже, вся теорія відношень належить до метафізики. На цьому, однак, не кінець. Існує ціла низка питань, предметом яких не є ні щось чуттєве, ні щось розумове, але які відносяться рівною мірою як до речей чуттєвих, так і розумових. Питання, звідки взявся весь світ — душі і тіла — належить до ряду цих питань; далі дослідження зв'язку, в якому перебуває світ розумовий із світом чуттєвим; а коли запитуємо про ціль існування всесвіту, наукової відповіді слід шукати у метафізики. Отже, не бракує предметів, якими могла би займатись метафізика, не бракує їй матеріалу для праці, але власний тісний кругозір позитивістів не дозволяє їм слушно оцінити важливості тих питань.

З того, що ми сказали про предмет метафізики, випливає, що філософію не можна протиставляти природничим наукам. Бо до філософії належить метафізика: чому, цього не можу з'ясувати за браком часу; задовольняюсь констатуванням факту, який ніким не заперечується. А метафізика, будучи галуззю філософії, займається предметами, що знаходяться у близькому зв'язку як з предметами наук природничих, так і з предметами решти наук філософських, і утворює між тими двома площинами (*obszarami*) тісний зв'язок (*wiązek*) людського знання, що ґрунтується на з'ясуванні певних проблем. Це відношення можна було б символічно представити так:

(Між природничими науками і філософією існує зв'язок ще іншого роду. Певні проблеми, якими займається людський розум, відносяться до явищ, які складаються на ґрунті причин як природничого, так і духовного характеру. Питання виникнення людської мови, збудження чуттєвих

сприйняттів рухами ефіру, повітря і т. д., утворення форм суспільного життя — ось питання такого роду. Лінгвістика, психологія, психофізика, філософія права, не дивлячись на те, що є окремими науками, все ж пов'язують між собою науки природничі і філософські, сягаючи своїми основами (*podstawami*) як до одних, так і до інших).

Показавши таким чином стосунок, що існує між природничими і філософськими науками на підставі предметів і проблем, якими вони займаються, звернемось тепер до методу. У німецькій філософії є затертий вираз “*die naturwissenschaftliche Methode*”; говорять про метод природничих наук, немов про один єдиний спосіб дослідження на ниві природи, а під тим методом розуміється метод індуктивний. Таке розуміння є не зовсім точним. Оскільки існує галузь наук природничих, яка вже наскрізь стала наукою дедуктивною, і нею є механіка. Механіка також була спочатку наукою індуктивною; але змогла далі йдучи через узагальнення дійти до сформулювання кількох основоположних законів, з яких виводить вже чисто дедуктивним шляхом закони окремих явищ руху. А, отже, механіка нині вже не користується методом індуктивним. Існують також інші природничі науки, в яких немає ні сліду індукції, як, наприклад, зоологія. Лише, коли йдеться про виникнення певних видів (*gatunkow*), коли починаємо питати про причину певних явищ, допіру там виступає індукція як єдиний властивий засіб здобуття істини. А тому в природничих науках ми бачимо не один тільки метод, індуктивний. Там має місце і дедукція. Те ж саме можна сказати про філософські науки. Одна з них є, в першу чергу, чисто описовою: психологія; а лише коли йдеться про виникнення розумових явищ, про чинники, що впливають на розвиток всього розумового життя, тоді користуємось в психології індукцією. Логіка ж, подібно до того, як в природничих науках механіка, є наукою дедуктивною; етика і естетика також мали би бути науками дедуктивними, тільки немає ще в цьому питанні згоди щодо тих основоположних законів, з яких могли би бути виведеними шляхом дедукції конкретні норми етичної і естетичної оцінки. Сперечаються і про те, чи ті загальні основоположні закони етики і естетики слід шукати шляхом індукції або є вони безпосередньо очевидними. Перший випадок відповідав би механіці, другий — логіці.

Як же, нарешті, мається справа з метафізикою? Перед тим, як приступити до питання, чи слід у ній застосовувати дедукцію або індукцію, треба сказати, що і в метафізиці є розділи чисто описові. До них належить вже вказана теорія відношень, бо тут не йдеться ні про що інше, як про опис, класифікацію окремих відношень, як теж про визначення умов, які мусять бути реалізованими, щоб те або інше або декілька відношень між предметами могли виникати. У тій частині метафізики мусить бути розв'язане питання, підняте деякими учнями Декарта, чи дух і матерія, будучи субстанціями різнорідними, можуть взаємно одне на одне діяти. Відносно можливості такого взаємного впливу ми переконуємось шляхом дедуктивного аналізу, розглядаючи поняття взаємного впливу (*oddziaływanie*) і спостерігаючи, що в тому понятті немає нічого, що би забороняло застосовувати його до будь-яких предметів. Якщо однак не йдеться про саму

можливість взаємного впливу духа на матерію, але про питання, — на яке Фехнер, Вундт, Паулсен та інші відповідають заперечно, — чи той вплив дійсно має місце, тоді не можна обійтись без індукції. Так само індукція є потрібною, коли ми хочемо замислитись над кінцевою ціллю всесвіту і індивідів, що живуть у ньому. Накопичуючи досвід, що відноситься до окремих істот і до відносно коротких епох, доходимо шляхом щораз ширшого узагальнення до висновків, що стосуються майбутнього, недоступного досвідові. Тому індукція в метафізиці відіграє зовсім не останню роль. Але не у всіх питаннях вона важлива. Питання, чи світ існує вічно або мав початок в часі, вирішував Аристотель за допомогою надто повної, але цілком строгої дедукції, а таких питань, доступних тільки дедукції, в метафізиці є значне число. Уся трудність полягає тут у виявленні тих загальних принципів (*zasad*), на які дедукція могла би спертись, оскільки у тому власне міститься визначальна риса дедукції, що виходить вона з суджень загальних, в той час, коли індукція, навпаки, спирається на судження часткові (*szczególne*). Отже, до тих загальних принципів, які служать дедуктивному міркуванню за вихідний пункт, відноситься перетворення (*przeobrażenie*), яке в нинішньому столітті відбувається в метафізиці. З дуже невеликими винятками є поширеною думка, що до цих загальних основ не можна дійти за допомогою індукції, що ці засади мусять бути апріорними, що їх не можна черпати з досвіду, що вони повинні бути вищими за досвід і черпатись з джерела понять, які дримають на дні людської душі. А отже, кожний ті поняття видобував на яв, укладав з них речення і принципи, а з них знову сміло дедукував закони загального буття (*wszecznego*). Оскільки немає двох однакових душ, майже кожний виходив з іншого вихідного положення і приходив до інших висновків. Звідси постала множинність систем, які борються між собою, а вічний спір філософів, майже повна відсутність згоди, породили у загалу недовір'я, а потім зневагу і ігнорування. Філософія підносила одну апріорну систему по другій, філософи силкувалися щораз на нові ідеї, у той час як природничі науки працюють тихою, систематичною, що спирається на факти, а не на хмари, просувались поволі, але певним кроком щораз далі і вище. Копернік, Галілей, Ньютон, Дарвін, Роберт Мейер, Кірхгофф, Гельмгольц, Фехнер, Максвелл і Герц вказали шлях, яким можна, спираючись на факти, з допомогою індукції здобути загальні засади, які б служили основою найдалекосяжніших дедукцій, і то таких дедукцій, які могли би бути перевірені досвідом. Змінювалась врешті і міра в філософії. Коли завалилися споруди покантівської спекуляції, коли утворилася жахлива розумова порожнина, яку неглибокі розуми прагнули заповнити евангелієм матеріалізму, стала звинувачувати ся філософія. Прийшли Герbart і Тренделенбург, Лотце і Brentano та закликали до виправлення жалюгідного стану речей, відкинули висунення тез позірно апріорних, а в дійсності довільних; звертали увагу на аналіз самих фактів і явищ, ставили за взірць метод, яким природничі науки доходили до таких чудових висновків — і відтоді в філософії, а зокрема в метафізиці, розпочалася нова епоха.

Нинішній стан метафізики можна було б порівняти зі становищем, в

якому перебувала механіка до Галілея. Було нагромаджено багато досвідного матеріалу, проявлялося прагнення до охоплення того багатства окремих відомостей в певну систему, але тільки Галілей почав побудову цієї системи. І не зразу вона виникла. Треба було зробити ще не одне відкриття, потрібно було відомі вже факти дослідити глибше, перед тим як механіка змогла набути тієї закінченої форми, яку ми у ній бачимо в даний час.

І в метафізиці багато вже зроблено, досить назбирано цеглин для будови системи, і численними вже були спроби побудови системи. Але брались до тієї роботи передчасно, бачили, що бракує ще багатьох цеглинок, що наріжний камінь ще не досить старанно обтесаний і укладений — а, отже, коли вже будівлі були під дахом, виявлялось, що в багатьох місцях вони мали діри і розпадалися на уламки. Але окремі цеглинки залишилися; вони не розсипалися в пух, за винятком тих, що були нічого не варті. Отже, праця минулих поколінь не була цілком марною; хоча вона не досягла наслідків, яких прагнула, не була безплідною. Тому що показала, яка цеглинка посідає вартість невичерпну, а яку слід відкинути, призвела до певного природнього добору серед найрізноманітніших тверджень і точок зору, і цим способом полегшила працю майбутнім поколінням і показала, що і в цій галузі людського знання можливий поступ.

А отже, для становлення філософської системи час ще не надійшов. Кажу “системи”, а не систем, оскільки є тільки одна істинна філософська система. Але ми її не знаємо, а може ніколи не пізнаємо. Механіка здолала дійти до системи досконалої, оскільки її предмет точно визначений, взятий в певні границі, а самі дослідження відносяться до явищ відносно простих і нескладних. Але метафізика, що має охопити цілий всесвіт, його минуле і майбутнє і все, що в ньому є нескінченно малим і нескінченно великим! Чи колись вона дійде до посідання тих всіх окремих відомостей, з яких можна було би збудувати будівлю знання вже без прогалин, без браку, будівлю не приречену заздалегідь на руйнування. Не знаю, що буде, знаю однак, що нині нам до того ще дуже далеко, хоч вже не так далеко, як філософам індійським або іонійським. Не досліджуймо будущини, не занурюймося в домисли, але робімо те, що нам належить. Отже, оскільки ми пізнали, що не в стані укласти систему філософії, збираймо відомості, які б для того в майбутньому могли би придатись. Не бракує нам питань, отже обробляймо одне за одним один — те, другий — інше; і тим способом прискоримо людству здобуття щораз численніших точок опори, щораз ширшого матеріалу, який міг би служити орієнтації у всесвіті.

Висловлюючись за те, щоб не братись за будування філософських систем, я розумію, що з огляду на це можна легко подумати, що я відбираю від метафізики її найістотнішої риси. Від метафізики звичайно вимагають, щоб вона охоплювала в цілість наслідки конкретних досліджень, які здійснюються спеціальними науками. А того не буде, якщо не буде системи Філософії. Так собі не один подумає. Відносно такого можливого закиду треба пам'ятати, що кожне метафізичне питання, як це впливає з поданого тут визначення предмету метафізики, стосується синтезу наслідків окремих досліджень; якщо ми знаємо, що світ мусив мати початок, а не іс-

нує вічно, те переконання відноситься як до предметів, що досліджуються науками природничими, так і до предметів, якими займається психологія. А якщо ми знаємо про те, що взаємний вплив двох предметів нічого не говорить про їх якість, тоді здобуваємо закон, який стосується рівно до предметів матеріальних, як і духовних і до обох разом. Отже, все, що ми робимо в метафізиці, є синтезом частковим; і що ми не посідаємо синтезу повного, який охоплював би все без винятку, це істина незаперечна, є фактом, якого не усувають жодні спекуляції. Але ліпше такого синтезу не мати, ніж мати помилковий; на істинний же науковий синтез — про який вже я говорив, нас ще не вистачає.

А тепер повернемося до питання, з якого ми вийшли. Я намагався довести, що між науками філософськими і природничими взагалі немає різької суперечності; що, навпаки, одна галузь філософії, а саме метафізика, займається питаннями, якими рівно займаються решта наук філософських, як і науки природничі; я прагнув також довести, що методи, якими користуються філософські науки з метафізикою на чолі, не є відмінними від тих, які застосовуються до досліджень природи. З цього виходить, що рубрикування філософів і надавання їм етикеток (найменувань) не є при нинішньому стані знання, яким вони займаються, обгрунтованим. Я певен, що відмінність думок у філософів існує і в наш час. Але існує вона також серед природничиків. Яка кількість існує теорій, в яких міститься спроба з'ясувати явище землетрусу? Скількома різноманітними способами прагнуть природничики витлумачити виникнення тваринних і рослинних гатунків. Проти Дарвіна постає Вейсман, проти них обох Гаманн. Навіть в механіці не бракує великої відмінності думок, коли йдеться про спосіб дедукування її наук. Кірхгофф прагнув усунути поняття сили; Мах пішов його слідами; але піднялася також сильна опозиція. Отже, не бракує в ній різних суперечливих напрямків. Але ця відмінність думок відноситься завжди до одного спірного питання, яке власне стоїть на порядку денному. Отже, може виникнути випадок, і виникає дуже часто, що два природничика погоджуються повністю у всіх питаннях, за винятком саме одного; наприклад, обидва є прихильниками теорії еволюції, але в питанні наслідування набутих ознак один стоїть на боці поглядів Чарльза Дарвіна, інші — тверджень Августа Вейсманна. Отже, якщо один про іншого скаже, що той є дарвіністом, тоді він прагне тільки відзначити, що він в тому питанні дотримується тієї ж самої думки, що Дарвін, але в жодній мірі не має наміру спростувати решту його знань. Саме це відбувається в філософії. Якби я комусь сказав, що я є, наприклад, спінозіанцем, то підписав би на себе і на всю свою філософську працю в очах тих, хто не є спінозіанцями, вирок спростування. А якби я сказав, що є послідовником томістської філософії, зустрівся би з поблажливою посмішкою всіх майже філософів північної Німеччини і ще багатьох інших. Такий стан речей абсолютно не є здоровим, хоч в політиці *mutatis mutandis* може мати місце, це, з іншого боку, принижує науку і тих, хто науці віддається.

Всі науки беруть істину там, де її знаходять; кожний дослідник чи то природи, чи то історії, чи то математики з тверджень своїх попередників

приймає ті, які є обгрунтованими, і відкидає ті, хибність яких в стані справжніми аргументами довести. І тільки в філософії мало би бути інакше? Тільки в філософії кожний мав би зачинати, і спростовувати без належного вивчення все, що хтось до нього твердив, тому що той хтось був там якимсь “істом”? Ні, так бути не повинно, і ми маємо цілком обгрунтовану надію, що часи такого ставлення, якщо не минули ще повністю, то вже минають. Не про ту або іншу систему ми повинні дбати, не про приналежність до того або іншого напрямку, тієї або іншої філософської школи, але про наукову істину і справжнє її обгрунтування, а якщо хтось проти цього виступить і скаже, що то еkleктизм, тоді спокійно можна йому на те відповісти, що не йдеться тут про назву, але про суть справи (*rzecz*), і поступаючи таким чином, ми не робимо нічого такого, що б не чинили усі науки. А чи будь-хто сучасного фізика, тому що він викладає одну річ за Ньютоном, іншу за Кеплером, третю, відповідно, за Гальвані, четверту за Фарадеєм, п'яту за Бунзеном і т. д. назве еkleктиком? Мабуть ні. Отож і нас немає права так називати.

Бо філософія є така ж наука, таке ж знання, як і кожна інша; ціллю її є пошуки істини, а істина в кожному предметі є тільки одна; жодна людина не здобула усіх істин, але в якомусь розумінні якщо хтось нам її вкаже, від того з охотою і вдячністю її приймемо. Крім пошуку істини, наука жодної не має іншої амбіції; а шукаючи істину, ніхто не захоче сам знайти цілу істину або власним заслугам приписати її відкриття. Коли кожен, хто займається філософією, глибоко пройметься її науковою місією, тоді вже філософи не будуть ділитися на напрямки і напрямочки, на прихильників різних систем і системок, але, прагнучи спільними засобами до спільної цілі, в згоді будуть крокувати до істини шляхом сумлінного і тільки дійсним аргументам доступного дослідження — не підносячись одні над іншими, а пам'ятаючи слова: “Кого підкорила собі істина, того і світ цілий не розпалить честолюбством” (Tomasz a Kempis, *De imitatione Christi*, L. III, XIV, 4).

Історичне поняття філософії

Догматичному або програмному поняттю філософії, яким визначається, чим філософія повинна бути, доповідач протиставляє поняття історичне, яке визначає, чим філософія була і є. Історичне поняття філософії мусить посідати такий зміст, щоб його обсяг охоплював все, що в історії людської розумовості здобуло собі право громадянства під назвою філософії. У тому зміст цього поняття не може входити виключно ані риса науковості, ані ненауковості, ані виключно риса теоретичності, ані практичності, але мусить братись до уваги така риса, яка б шляхом детермінації у всіх тих напрямках була б конкретизована.

Ту вимогу задовольняє таке поняття філософії, в якому роль *genus proximum* відіграє поняття “витвору людського духу”. Витвори людського духа можна поділити на дві групи: одна охоплює витвори, що є умовою постання, закріплення, взаємного повідомлення (*komunikowania sobie*),

сприйняття і передачі (przekazywania) витворів другої групи, тобто релігії, науки, мистецтва, практичної діяльності і філософії.

Розглядаючи взаємний стосунок перших чотирьох витворів другої групи, можна назвати ланки, які пов'язують кожний з тих чотирьох витворів з трьома іншими. Ланки ті знову є подвійного роду. До першого з них належать ланки, що виникають тоді, коли один витвір стає предметом або змістом другого (наприклад, практична діяльність предметом наукової етики, отже науки, і, навпаки, наука предметом практичної викладацької діяльності — і так в кожному іншому випадку, як то доповідач показує на конкретних прикладах); до другого роду належать ланки, які є чимось перехідним між двома різними витворами, чимось, що не є виключно ані одним ані другим з тих витворів, але, однак, має в собі чинники, що належать до кожного з них — як наприклад теологія, ланка перехідна між релігією і наукою.

Отже, між філософією, з одного, і релігією, наукою, мистецтвом і практичною діяльністю, з іншого боку, існують ланки першого роду; адже говорять про філософію релігії, науки, мистецтва, діяльності або життя, і, навпаки, говориться про філософський зміст релігійних вірувань, узагальнень або наукових підвалин; існують далі твори мистецтва філософського змісту і, нарешті, філософія стає змістом практичної діяльності в пропаганді і викладанні філософії. Ланки першого роду виникають між філософією і релігією, наукою, мистецтвом і практичною діяльністю так само, як виникають між тими чотирма останніми витворами. Разом з тим, бракує ланок другого виду між філософією і тими чотирма іншими витворами, що є власне *differentia spescyfica* поняття філософії, яка таким чином, розглядувана з тієї точки зору, сама стає перехідною ланкою між тими чотирма витворами і займає, завдяки цьому, серед них центральне місце, маючи в собі чинники кожного з них і сягаючи своїми гранями (*wypustkami*) і відгалуженнями в кожний з них. Під сформульоване таким чином поняття філософії може бути підставлене все те, що в історії думки будь-коли виступало як філософія; а всі філософські системи і напрями можуть бути охарактеризовані за допомогою різного використання чинників, які входять до складу філософії з боку релігії, науки, мистецтва і практичної дії.

Переклад з польської і публікація проф. *М. М. Вернікова*